

TORNION ALA-ALKEISKOULUSTA
1870-LUVULTA.

Muistelo.

Niilo Liakka.

Tämän kirjoittaja oli Tornion »ison koulun», ala-alkeiskoulun oppilaana vv. 1873—75. Seuraavana vuonna tämä koulu lakkautettiin. Sen tehtävän peri silloin 5-luokkainen porvarikoulu, josta sitten muodostui keskikoulu ja viimein yliopistoon johtava yhteiskoulu.

Lopun enteet tuntuivat ala-alkeiskoulussa jo niinä vuosina, joista tässä kerrotaan. Jotakin perinnäisyyden tuntuakin saimme mekin vielä sentään kokea. Torniossa kunnioitettiin silloin vielä vanhaa »isoa koulua» laitoksena, joka oli lyönyt syvästi leimansa kaupunkiin ja kaupunkilaisiin.

Perinteet olivatkin hyvin vanhat ja syvälle juurtuneet. Torniolle taattiin näet koulu jo kaupungin perustamisen aikaan 1620-luvun alussa, ja lupaus täytettiin samalla vuosikymmenellä. Tässä tyydyttiin paikkakunnan väestössä jo varemmin ilmennyt tarve ja toivomus. Kerrotaan näet Alatornion Vojakkalan kyläläisten esittäneen jo Kaarle IX:lle pyynnön, että »hallitus rakennuttaisi Tornioon koulutalon, jossa lapsia voitaisiin opettaa.» Mikäli tässä tähdättiin pitemmälle kuin kirkollisen alkuopetuksen antamiseen nousivalle nuorisolle, niin toivomukset ehkä lähtivät paikkakuntalaisten kokemuksista, että kotiopetusta täydentävä kouluopetus oli tarpeellinen. He olivat kaupanteossa joutuneet jo monen sukupolven aikana kosketukseen monelta

taholta tulleiden asiakkaiden kanssa ja havainneet siis elämässä tarvittavan enemmän tietoja ja taitoja, kuin kotona voitiin lapsille antaa.

Kun Ruotsin valtakunnan koululaitos 1600-luvulla järjestyi, niin Tornion koulu luettiin alimpaan asteeseen, ns. pedagogioitten luokkaan, kuuluvaksi, joita perustettiin useimpiin Suomen pikkukaupunkeihin etupäässä niiden alemman porvariston, kauppiaiden ja käsityöläisten tarpeiksi. Myöskin alempi virkamiehistö niitä käytti, ja ylempäinkin lapset lähtivät yleensä niistä pitemmille opinteille. Koulujärjestelmän kaavoja ei kangistettu niin kovin, ettei siihen jäänyt kunkin paikkakunnan olojen tarpeille ja opettajain henkilölliselle panokselle tilaa. Niinpä Tornionkin koulussa, ainakin 1700-luvun lopulla, joka oli sen loistokautta, näkyy opetusta lahjakkaimmille oppilaille jatkettun 3—4 vuotta. Siinä ajassa he oppivat latinaa, kreikkaa ja hepreaa, lukivat myös historiaa ja valmistuivat jatkamaan opintojansa Upsalan yliopistossa. Ainakin parikymmentä ylioppilasta eri paikoilta Länsi-Pohjaa näkyy tässä valtakunnan pohjoisimmassa koulussa valmistuneen ylioppilastutkintoon.

Suomen erottua Ruotsin yhteydestä jäi täällä voimaan entinen kouluasetus, kunnes v. 1843 maassamme julkaistiin uusi »koulujärjestys». Siinä olivat ala- ja yläalkeiskoulu sekä kymnaasi oppikoulun eri asteina. Tornion koulu luettiin silloisissa oloissa tietenkin ala-alkeiskoulujen luokkaan.

Koululla oli oma talo kaupungin Ylipäässä, lähellä vanhaa raatihuoneen toria. Suuressa tulipalossa v. 1872 raatihuone oli palanut ja useita muitakin rakennuksia tuhoutunut. Mutta koulutalo ja samassa pihassa joen puolella oleva toinen rakennus, jossa asui vanha »maisteri» Fredrik Mellenius, oli säilynyt samoin kuin pohjoisrannassa oleva koulun aittarivi, jossa oli halkovaja, ruokapuoti ja ulkokuone. Sen päätyseinässä oli myös kello, jolla soitettiin oppilaat kokoon aamuin, samoin kuin sisään »kvarttien» eli välituntien päätyttyä.

Isäni, pienen talon poika, oli 9-vuotiaasta lähtien ruvennut itseänsä elättämään ja saanut kokea paljon maailmassa.

Hänkin oli tullut omalla kohdallaan tuntemaan koulu-opetuksen tarpeellisuuden. Kotikylässä antoi yksityisopetusta lapsille eräs vanha ylioppilas, jolta omat opinnot olivat jääneet kesken ja joka oli toiminut tullivartijana, mutta joutunut luopumaan siitäkin toimesta. Tässä »koulussa» kävin vanhemman veljeni kanssa minäkin kahtena talvena 7- ja 8-vuotiaana. Tavallisesti hiihdimme n. 3 km matkan koulupaikkaan, ja päivätyön päätyttyä taas iltasella kotiin. Arvatenkaan ei isäni pitänyt koulun »oppimääriä» riittävinä, kun hän kouluvuoden alkamisen lähestyessä syksyllä 1873 kysyi meiltä, haluaisimmeko lähteä kaupungin kouluun. Ei meillä ollut mitään hänen ehdotustansa vastaan. Niinpä siis olimme syyskuun 1 päivänä niiden parinkymmenen pojan joukossa, jotka ilmoitettiin uusina oppilaina aloittamaan koulunkäyntiä Tornion ala-alkeiskoulussa. Pääsyttökinnosta selviydyimme siinä kuin toisetkin, sillä en muista muuta tutkitun kuin sisälukutaitoa. Meidät kirjoitettiin siis koulun oppilasluetteloon.

Koulussa oli kaksi varsinaista opettajaa, »rähtyri» Aleksander Wacklin ja »maisteri» Fredrik Mellenius. Molemmat he olivat vanhoja ylioppilaita. Wacklin oli vasta hiljan tullut kouluvirkaansa, mutta hänellä oli Torniossa vaikutusvaltaisia sukulaisia, jotka häntä tukivat virassa. Hän tarvitsi tukea, sillä hän oli pahoin hermostunut ja hätäinen mies. En joutunut hänen opetustansa saamaan, sillä opettajat olivat luokkaopettajia, eikä hän opettanut enää seuraavana vuonna. Rehtori opetti »yliluokkaa», Mellenius »alaluokkaa», jolle me tulimme. Hän oli palvellut Tornion koulua jo ennen kuin se muutettiin ala-alkeiskouluksi, siis n. 35 vuotta. Kaupungissa oli jotenkin yleisenä käsityksenä, että hän oli filosofianmaisteri, jota oppiarvoa syvästi kunnioitettiin. Mellenius osasikin ylläpitää arvovaltaansa. Hän oli pitkä, laiha, harmaatukkainen ja -partainen mies, jolla oli terävä, suorastaan lävistävä katse. Sanoja hän säästi, mutta se tiedettiin, että hän oli päättäväinen ja ankara opettaja, jonka kädessä rottinki ja »klupu» heilui helposti ja tepsivästi.

Kolmantena opettajana koulussa oli »urkunisti» Lindgren, joka opetti laulua.

Koulun työjärjestyksestä eivät opettajat tehneet uusille oppilaille juuri mitään selkoa. Eikä sitä tarvinnutkaan tehdä. Sillä vanhastaan oli voimassa tapa, että kummallakin luokalla oli oltava kaksi vuotta. Ensi luokalla oli meidän kouluun tullessamme jotenkin saman verran entisiä oppilaita kuin uusiakin. Heiltä saatiin tarvittavat tiedot. He vihkivät alkavaiset koulun tapoihin ja etenkin »maisterin» vaatimuksiin, joissa ei ollut tinkimisen varaa, niinkuin jouduttiin pian kokemaan.

Koulun tärkeimpänä opetusaineena ensi luokalla oli »pip-liska» eli raamatunhistoria. Oppikirjana oli K. G. Leinbergin kirja, siis ei aivan vanha, mutta jotenkin kuiva oppikirja. Se oli koulussa osattava melkein ulkoa. Ei saanut monessa sanassa erehtyä, ennen kuin laiskanläksylle tuleminen oli edessä. Alussa olimme huolellisia ja peloissamme, niin että luomiskertomuksesta ja syntiinlankeemuksesta sekä Kainista ja Aabelista olimme selviytyneet hyvin. Mutta innostuessamme menestyksestä pyysimme vedenpaisumuskertomuksen lisäksi samaan läksyyn vielä seuraavan luvun Baabelin tornista. Sattui tulemaan kylmä, Tornion ja Haaparannan välinen »kaupunginlahti», monin paikoin hyvin matala poukama, jäätyi, ja luisteluaika alkoi jo syyskuussa. Läksyt unohtuivat useimmilta, vanhoilta ja uusilta oppilailta. Liekö Mellenuksen sydäntä hieman lämmittänyt koulupoikain vilkas liikehtiminen lahden jäällä, sillä näimme hänen ikkunastansa katsovan lähtöämme hänen rannastansa. Ei tapahdunut sillä kertaa sen pahempaa, kuin että määrättiin »laiskalle». Mutta silmäys, joka seurasi tätä harvasanaista määräystä, oli tuikea. Tämän kirjoittajalle se riitti koko seuraavaksi koulukaudeksi, tasan vuosikymmeneksi. Aina varustauduin siitä pitäen koulun tehtävään ensi kerraksi, jolloin ne olivat esillä.

Mellenuksen arvovaltaan sisältyi hyvä annos pelkoa. Sillä hän piti voimassa kuria vanhan ajan malliin. Koulun

opetuskalustoon kuului rottinkipalanen, n. 70 cm pituinen. Se oli varalla, kunnes oli järjestäytytty ja luokalle tullut määrätyksi »kustos» (järjestysmies), jonka tärkeänä virka-tehtävänä oli alkaneen viikon maanantaiksi laittaa uusi »klupu», ja säilyttää sitä, että aina tarvitessa voi ojentaa sen opettajalle. »Klupu» oli tehtävä kuudesta koivunvarvusta, 5 korttelin pituinen, päästä ristiin sidottu ja keskellä yksi naula. Ei ole mielestäni häipynyt ensimmäinen tunti, jonka olimme koulussa. Mellenius luetti kuorossa virttä »Sun haltuus, rakas isäni». Olimme aivan alussa. Alaluokassa ei ollut pulpetteja, vaan rivi pöytiä huoneen nurkasta toiseen. Oppilaat istuivat penkeillä, kahden puolen pöytää. Peränurkassa oli iso »katederi», jossa opettaja seisoi kädes-sään sylen pituinen musta viivoitin. Kopauttaen korokkeen pohjaan opettaja antoi alkamismarkin. Mikä lie naurattanut erästä pientä toisvuotista poikaa. Opettajan terävä silmä huomasi sen, ehkä joku vieressä oleva toverikin. Useimmat oppilaat varmaankaan eivät tienneet mitään tapahtumasta. »Seis», lausui opettaja tiukasti, laski viivoittimen kädestään, tuli alas korokkeeltaan, astui vinhaa vauhtia ovensuussa olevan kaapin luo, sieppasi tuolin ja hypähti sille seisomaan ryhtyen kiivaasti kopeloimaan kaapin päällystä. Sieltä tarttuikin hänen käteensä rottinki, hän hypähti alas tuoilta, lähestyi oppilaiden pöytää, seisahtui syyllisen pojan kohdalle, viittasi kädellään häntä, tiuskaisten: »Tule ulos, junkkari!» Tyynesti, sanaa sanomatta poika nousi ja astui opettajan luo. Vastakohta oli suuri: lähes 3-kyynäräinen, tuikea opettaja, rottinki ojennettuna kädessä, pieni, hento poika hänen edessään. »Käsi tänne.» Poika ojensi ensin oikean kätensä, jonka sormenpäihin opettaja tarttui, samassa nousten varpailleen ja lyöden olan takaa rottingilla kolmesti kämmenelle; toinen käsi sai saman annoksen. Kyynel vierähti pojan silmään, mutta itkua ja valitusta ei lähtenyt. Sellaiseen oli totuttu siinä kou-lussa. Rottinki viskattiin kaapin päälle, opettaja käveli korokkeelleen, tarttui jälleen viivoittimeen, kopautti alka-

mismerkin ja oppilaat lukivat edelleen: »Sun haltuus, rakas isäni» jne.

Raamatunhistorian ja katkismuksen lisäksi koulussa luettiin maantiedettä ja historiaa, opeteltiin kirjoitusta ja laskentoa, harjoiteltiin laulua. Opetusaineita ei siis ollut monta, mutta niitä ehdittiin käsitellä verraten pitkälle. Mellenius erosi virastansa jo kevätlukukauden alkupuolella ja hänen jälkeensä tuli vt. opettajaksi savokarjalainen ylioppilas Olli Tiilikainen. Opetusmenetelmä tietysti muuttui suuresti. Ulkoluku väheni, ja pelko jäi kokonaan pois. Mutta vanha tapa säilyi sikäli, että melkoisessa määrässä sallittiin oppilaiden kehittyä yksilöllisen kykynsä mukaisesti, ei pakotettu kaikkia yhtenä tiiviinä joukkona seuraamaan toisiansa. Erityisesti se ilmeni laskennossa. Tiilikainen noudatti Melleniuksen menetelmää siinä, että uuteen laskutapaan ryhtyessä opettaja näytti luokan isolla taululla, miten laskutavan esimerkki ratkaistiin. Jos joku oppilas pääsi kohta asian perille, hänen ei tarvinnut enää seurata opettajan selityksiä, vaan sai ruveta omin päin suorittamaan esimerkkejä oppikirjasta, jona oli Zweigbergkin Aritmetika. Siinä oli suuri määrä esimerkkejä, joten niistä sai paljon harjoitusta. Vähitellen yhä useammat oppilaat vapautuivat opettajan johdosta, ja hän jäi hoitamaan hitaimpia ja heikoimpia. Laskuharrastus oli hyvin virkeä. Monen oppilaan kivitaulu oli laskentotunnin alkaessa täynnä kotona suoritettujen esimerkkien tuloksia, jotka hän ilmoitti opettajalle. Tällä oli »Facit», »faasa», (»tulemakirja»), jonka nojalla hän totesi, milloin tulos oli oikea. Tuloskirja oli joutunut jonkun oppilaankin käsiin. Väärinkäytökseen oli siis tilaisuus, mutta en usko sitä ainakaan suuressa määrin käytetyn. Jotka eivät harrastaneet erityisemmin ainetta, pyysivät usein neuvoa tovereiltaan. Laskennonopetuksen tuloksellisuutta todisti mielestäni se seikka, että me, jotka siirryimme Tornion koulusta Oulun lyseoon jatkamaan, vasta 5. luokalla algebran opetukseen käyttäessä tulimme uuden aineksen kanssa tekemisiin.

Maantiedettä luettiin A. G. J. Hallstenin Maantieteen oppikirjasta. Se luettiin myös niin tarkoin, koulukarttaa ja Gyldénin korkokarttaa ahkerasti käyttäen, ettei lyseossa lisätty juuri kurssia, vaan tulimme ylioppilaisiksi jotenkin sillä vuorien, jokien, kaupunkien ym. nimistöllä, minkä alalkeiskoulussa olimme päähämme päntänneet. Uudenaikaisesta maantieteen opetuksesta ei ollut vielä tietoa 1870-luvun ja 1880-luvun alkuvuosien oppikouluopetuksessaan. Muuten vallitsi Torniossa vielä tuohon aikaan vanhanaikainen käsitys Suomesta. Kaakamanjoki, joka Haminan rauhan v:een 1809 saakka oli ollut Suomen ja Ruotsin välisenä rajana, sekä sen takana oleva Kallinkangas eivät olleet vielä 60 vuoden vierittyä uuden tilan voimaantulosta menettäneet tehoansa yleiseen käsitykseen. Ei ollut harvinaista kuulla Tornion kaupungissa samoin kuin maaseuduillakin puhuttavan Kemijoen takaisista ihmisistä vähän niinkuin eri väestöön kuuluvina kuin Länsi-Pohjan asukkaat, vanhat Ruotsin valtakunnan välittömät alamaiset. »Suomen miehiksi», »Suomen puolelaisiksi» ja »etelän vareksiksi» sanottiin jotenkin yleisesti kaikkia niitä, joiden kuultiin olevan kotoisin Kemin takaa, Simosta ja muualta. Markkinoilla kävi joitakin torniolaisia talonpoikia Oulussa, Kajaanissa ja Kuopiossa viemässä Lapin tavaraa ja salaa teetä sekä ostamassa hevosia, jopa Hämeestä pellavia noutamassa. Tämä oli hyvin vanhaa menoa, mutta ei herättänyt sen enempää yhteydentuntoa kuin kaupankäynti yleensä. Matkoiltansa oli noilla markkinoillakävijöillä usein kerrottavana asioita, jotka vahvistivat sitä käsitystä, että Suomessa, varsinkin Savossa, elettiin alemmalla asteella sekä siisteydessä että muissakin tavoissa. Keväisin Ruijaan hiihtelevät »etelänpuolelaiset» ja tukkiliikkeen mukana tulleet »jätkät» eivät tuota paremmuuden tunnetta torniolaisista haihduttaneet. Maantieteen opetuksella oli siis Tornion silloisissa oloissa erikoinen merkitys.

Todellisen uudistuksen Tiilikainen toi Tornion koulun Suomen historian opetukseen. Innokkaana fennomaanina,

jonka maine isiemme kautta, joiden kanssa hän oli seurustellut, tuli meidän oppilaidenkin korviin, hän otti opetuksessa käytäntöön Yrjö Koskisen pienemmän Suomen kansan historian, joka ilmestyi v. 1873. Sen käyttämisen oppikirjana kouluhallitus kielsi, sillä esitystä Viaporin antautumisesta sanottiin pidetyn Venäjää loukkaavana. Ei ole tiedossani, oliko tämä kiello tiedoitettu Tornion kouluun, mutta tosiasia on, että Tiilikainen käytti oppikirjana tuota kiellettyä kirjaa. Kuopion tuomiokapitulin puolesta koulu tarkastettiin hänen toimiessaan opettajana. Mutta tarkastajat, tuomiorovasti A. G. Borg ja asesori K. M. Kiljander, eivät liene kiinnittäneet asiaan huomiota; ainakin Tiilikainen jatkoi opettamistansa lukuvuoden loppuun asti. Hän oli sulavaanainen savolainen, miellyttävä kertoja, joka ei vaatinut ulkolukua, mutta jonka kertomukset tarttuivat helposti muistiin. Luulen melkein saaneeni tästä alkuopetuksesta historianharrastukseni, joka on jatkunut läpi elämän. Olli Tiilikaisen aika Tornion koulussa päättyi keväällä 1874. Pikkukaupungissa tuli tiedoksi, että hän toisinaan nautti liiallisesti väkijuomia. Mennessämme keväällä 1883 Oulusta Kuopion kautta Helsinkiin ylioppilastutkintoa suorittamaan tapasin hänet Kuopiossa, jossa hän silloin toimitti Tapio-lehteä. Opintojansa hän ei ollut jatkanut. Häinkin on niitä lukuisia lahjakkaita ylioppilaita, jotka ovat uponneet alkoholin syövyttämään pohjattomaan kuiluun.

Rehtori Wacklin erosi niin ikään Tornion koulusta ennen kevätlukukauden loppua 1874. Hänen virkansa joutui väliaikaisesti ylioppilas Johan Gideon Cajanin hoidettavaksi. Hän pysyi Torniossa pitemmän aikaa kuin Tiilikainen, vaikka valitettavasti väkijuomat ehkäisivät hänenkin edistymistänsä niin pitkälle, kuin hänen lahjoillensa näytti olevan mahdollista.

Tämä opettajain nuorentuminen mullisti tavallansa Tornion koulun vanhan vakiintuneen järjestelmän. Pois jäi entinen tapa, jota noudatettiin vielä syyslukukaudella 1873, viedä oppilaat pyhänä Tornion kirkkoon ja tuoda heidät

sieltä kouluun tekemään selkoa saarnasta. Kun ainoastaan herraspojilla oli päällystakki ja hyvät jalkineet, tuo kylmässä kirkossa värjöttäminen ja sitten vilusta hytisevänä istuminen koulun penkissä yli ymmärryksen käynnyttä saarnaa selittämässä ei suinkaan kiinnittänyt poikain mieltä jumalanpalvelukseen. Hyvin monet kiittelivätkin, kun tästä tavasta luovuttiin, jos lie ollut niitäkin, jotka pitivät tapaa kauniina ja olisivat suoneet sen jatkuvan.

Koulun perinnäiseen rangaistustapaankin nuoret opettajat vaikuttivat otollisesti. Tosin ei ruumiillista kuritusta ja »klupu»-komentoa lopetettu kokonaan, mutta sen käyttö harveni suuresti. Ei sitä harjoitettukaan niin suurella antaumuksella kuin oli tapahtunut varemmin, entisten opettajain aikana. Pahempaa vielä kuin kämmenille lyöminen, ja pahempaa kuin käsiselkäänkin lyöminen, joka kävi paljon kipeämmin, oli korville räppääminen, mikä oli monesta tehnyt huonokuuloisen. Maineessa oli vielä meidän kouluajanamme maisteri Paul Keckman (»Tali-Paulus»), joka oli mäiskinyt korville, usein aivan arvaamatta, niin että oppilaan pää kolahti mustaa taulua tai seinää vasten. Keckman, jota muuten pidettiin hyvin hyvänä opettajana, toimi myöhemmin Tampereella Pumpulitehtaan kansakoulussa, mutta lienee silloin oppinut paremmin hillitsemään itseään kuin Torniossa toimiessaan. Kurittamista vastaan pojat, jotka arvasivat helposti joutuvansa kokemaan pahinta, varustautuivat kouluun lähtiessään pyyhkimällä talia käsiinsä. Se lievensi kipua lyödessä. Talikynttilät olivat yleisessä käytössä, ja monella pojalla kynttilänpätkä oli aina taskussa tarpeen tullen käytäntöön otettavaksi. Jotkut teettivät satulasepällä ohkaisen tyynyn, jota kantoivat vaatteittensa alla koulussa. Sattui näet joskus, että sai lyöntejä takamuksilleen pingoitettujen housujen päälle. Silloin oli hyvä, että joustava tyyny miedonsi lyönnin tehoisuutta.

Suurin muutos, minkä väliaikaiset nuoret opettajat v. 1874 Tornion koulun oloihin soveltivat, oli se, että luokalta päästettiin yhdessä vuodessa ne, joiden arvosteltiin osaavan

luokan kurssin. Kevättutkinnossa silloin siirrettiin meitä kymmenkunta alaluokkalaista yläluokalle. Ja ihmettely lisääntyi vain, kun seuraavana keväänä saimme 2-vuotisen koulunkäynnin jälkeen kauniin päästötodistuksen. Jälkeenpäin olen vielä kiitollisin mielin muistellut »rehtori» Cajania ja »maisteri» Tiilikaista siitä, että he olivat kevätlukukauden lopettajaisissa Anellin kestikievarissa, Tornion silloisessa parhaassa hotellissa, isälleni puhuneet Oulun suomalaisesta yksityislyseosta, joka syksyllä 1875 aloitti toisen lukuvuotensa. Meitä ala-alkeiskoululaisia matkusti höyrylaiva Velamossa elokuun lopulla 6 poikaa Tornioista Ouluun, 2 suomalaiseen lyseoon, 1 ruotsalaiseen ja 3 kirjapainon oppilaisiksi. Näistä tuli eteviä ammattimiehiä, toimivat myöhemmin johtavissa asemissa Helsingissä ja Tampereella. Toiset toverit kuolivat varhain. Moni Tornion koulun entinen oppilas oli jo varemmin jatkanut opintoja Oulussa tai valmistunut muuten toimiin vierailta paikkakunnilla.

Tornion kaupunkiin koulu kuitenkin pääasiallisesti vaikutti. Sen pienissä oloissa joutuivat hyvin monet pojat, eri yhteiskuntaluokkiin lukeutuvat, aloittamaan koulunkäyntinsä kaupungin koulussa. Herrasperheet antoivat siinä alkukoulutuksen pojillensa. Kaupungissa oli tuskin ainoatakaan käsityöläistä, joka ei ollut poikasena käynyt sitä koulua. Sellainen pitkän ajan toiminut opettaja kuin Fredrik Mellenius oli jättänyt jonkin merkin heidän kehitykseensä. Niinpä hänen kaunis käsialansa oli periytynyt monelle Tornion senaikaiselle porvarille. Arvatenkin hänen vakava elämänkäsityksensä myös oli siirtynyt joihinkin nuorempiin, entisiin oppilaisiin.

Koulun opetus ja toiminta ei ollut suunniteltu siinä määrin lapsenikäkautta varten kuin nykyisissä lastenkouluissa on laita. Sen huomasimme hyvin käydessämme silloin tällöin v. 1875 Torniossa alkaneen kansakoulun opetusta ja elämää seuraamassa. Sen opettajista oli toinen valmistunut Jyväskylän, toinen Tammisaaren seminaarissa. »Isonkoulun» opettajat eivät olleet saaneet mitään varsinaista opettaja-

valmennusta. Heidän pedagogisesta perehtymisestään ei liene paljoa puhuttavaa. Menetelmänsä he kaiketi loivat itse, mutta silti ne eivät olleet merkityksettömiä. Ja elämää varten he osasivat varustaa oppilaansa hyvinkin huomattavasti.

Siinä oli apuna myöskin koulukaupungin vaikutus. Tornio oli sen ajan oloihin nähden huomattava yhteiskunta. Sillä oli monet edut maalaiskyliin verrattuna, joissa siellä täällä jo oli koulu. Kaupungin historia oli vanha, siitä muistutti erittäinkin kaupungin mielenkiintoinen kirkko. Elämä oli kaupungissa moniasteista ja monivivahteista, toimintaa oli erilaista. Se kypsytti koulupoikainkin ajatuksia jo varhaisella iällä. Haaparanta muistutti elävästi »Ruotsin ajan» luonnetta ja laatua. Ero Ruotsista oli syöpynt syvälle vielä 1870-luvun torniolaisiin, kun monet suvut olivat jakautuneet kahden puolen valtakuntain välistä rajaa ja Tornio ympäristöineen oli vanhaa Ruotsin valtakuntaa. Kaupungissa oli elävänä Krimin sodan muisto, jolloin englantilainen laivaston osasto oleili Tornion ulkosatamassa ja lähetti tykki-veneitänsä kaupunkiin.

Omalaatuista väriä kaupungille antoi venäläinen sotaväenosasto, kasakkakomppania, joka oli kaupunkiin sijoitettu rajavartioksi. Sille oli rakennettu kasarmi, joka myöhemmin jonkin aikaa toimi Tornion keskikoulun huoneistona. Venäläiset sotamiehet viihtyivät hyvin kaupungissa, kaupunkilaiset tekivät tuttavuutta ja seurustelivat heidän kanssaan. Vähitellen oli opittu venäläisiä sanojakin, että voitiin jonkin verran vaihtaa ajatuksia. Kasakkain hyvät hevoset etenkin kiinnostivat kaupunkilaisia, sillä hevosmiehiä näissä oli paljon. Suurimpia nautintoja koulupojille oli vappuna ja muulloinkin vuokrata kasakan hevonen ja ratsastaa harjoitetulla tulisella hevosella mainiossa satulassa.

Omituinen ystävyys suhde oli syntynyt kasakkain ja koulupoikain kesken. Ruotsalaisten koulupoikain kanssa oltiin hyvin kireissä väleissä. Yksinäinen koululainen ei juuri voinut käydä naapurikaupungissa saamatta selkäänsä.

Ainoastaan n. 10 hengen joukossa, johon kuului joku vanhempikin ja taitavaksi tappelijaksi tunnettu, uskalsivat torniolaiset pistäytyä Haaparantaan tai sieltä tulla Tornioon. Syksyllä 1873 luistinjään aikana eräänä sunnuntai-iltana syntyi oikein joukkotappelu Tornion ja Haaparannan koulu-poikain kesken. Jälkimmäiset olivat yleensä vanhempia ja isompia, heidän koulunsa oli näet 4-luokkainen. Meitä näytti uhkaavan tappio, joitakin poikia oli kolhittu pahasti, rintamme vetäytyi omalle puolelle. Muutamat meikäläiset menivät kasakkakasarmille, mitä lienevät siellä jutelleet, mutta heille annettiin lupa ottaa kasarmin halkopinosta tappeluaseiksi halkoja. Tuli joitakin kasakoita suorastaan joukkoon avuksi. Ruotsalaisten, joissa oli somea puhuvia, jos kohta myöskin ummikkoja joukossa, täytyi peräytyä kiireen kaupalla kotoiselle rannalleen. Mukana olleet kertoivat seuraavina päivinä koulussa kahakan yksityiskohdista. Iskuja oli saatu, mutta myöskin annettu. Kasakkain avunantoa ja osallistumista kahakkaan ei kartettu kertoa avoimesti. Sellainen oli mieliala suomalaisten ja venäläisten välillä 1870-luvun alussa.

Muuten oli Tornion koulussa ulkoilmaelämä suuressa suosiossa. Kaupunkilaisissa oli paljon maanviljelijöitä, enimmäkseen kaupungin tiluksien, »arpojen», vuokraajia, jotkut manttaalimiehiäkin. Siitä syntyi kaupunkilaisille paljon puuhaa, jopa suoraa kilpailua viljelijöinä. Koulupojat jouduivat tietysti perheensä puuhaan mukaan. Samoin ne veraten harvat koululaiset, jotka eivät olleet kaupunkilaisia. Toinen kaupunkilaiselinkeino oli purjehtiminen »paateilla» ja »jahdeilla» (jaaloilla) kaupungin ja Röytän väliä, joskus Kemiin ja Ruotsin puolelle Seittenkaareen saakka. Pääasiallisesti »paattimiehet» kuljettivat »porvarien» kauppatavaroita Röytästä kaupungin tullisiltaan, josta tavarat siirrettiin tullivartijain valvoessa tullilaitoksen makasiiniin, mistä niitä tarpeen mukaan otettiin ulos tullikäsitteelyyn. Tämä liike sinänsä oli poikain mielestä jännittävää, siinä oli monenlaisia aluksia, ja usein syksyisin seikkailurikkaita

matkoja myrskyn raivotessa. Hyvin pian me maalaispojatin eläydyimme tähänkin elämän puoleen. Erinomaisia tilaisuuksia olivat ne, jolloin jouduttiin kantamaan tavaroita tullisillasta makasiiniin, sillä silloin saatiin sokeria ja »fiskunoita» (luumuja) tai jotakin muuta makeaa, jota ei yleensä ollut usein tarjona koululaisille. Karamellejä lienee ollut kauppiaille, mutta niitä en koskaan saanut. Tornion markkinoille tuli kumpanakin talvena keltasilmäinen venäläinen kauppias, jolla oli jonkinlaisia paperipäällisiä makeisia. Ne menivät kaupaksi paremman puutteessa.

Enimmän vetivät kuitenkin koulupoikain huomiota puoleensa tavalliset urheilut, etenkin luistelu ja hiihtäminen. Kaupunginlahti oli vaaraton luistelujää, jota vastoin Tornion valtavylässä oli virtaava vesi ja jää usein pettävä. Luistelukauden alkoi perinnäistavan mukaan nahkuri Joh. Åström vanh., joka lahjoitti kullekin koulupojalle »luistinremmit». Hänen työpajassaan vedettiin kaupunginlahden jäätyessä pöydälle vuota, josta leikattiin kullekin pojalle hihnaparinsa. Se oli varma saatava kullakin, sen sai noutaa, niinkuin ainakin asiaan kuuluvan edun. Mutta vilpillisyys, esim. kahden parin tavoitteleminen samana syksynä, rangaistiin säälimättä, kiellettiin oikeus saada enää koskaan uusia hihnoja. Luistelukausi kesti tavallisesti viikkokausia, vaikka ei luistinrataa tehtykään. Pitemmän aikaa vielä kuin luistelukausi kesti hiihtokausi, ja sekin otettiin tarkoin huomioon. Sukset olivat kaiketi joka pojalla, ja mäkeä laskettiin harva se päivä. Hautausmaan pohjoispuolella oli suuri hietakuoppa, jossa oli houkuttelevia mäkiä rohkeimmillekin ryttelijöille. Toisinaan hiihdettiin Kokkomäelle mäkeä laskemaan.

Ikävästä ei Torniossa ollut tietoa meilläkään, jotka olimme lähteneet pois kotoa koulukaupunkiin. Varsinkin toisena kouluvuotena, jolloin veljeni kanssa asuimme värjäri Lundvallin luona, aika kului erinomaisesti ja on jättänyt mieleen pysyviä muistoja. Mestari Aleksanteri Lundvall oli hyvin taitava käsityöläinen, vauras porvari ja suuressa arvossa

pidetty kaupunkikunnan jäsen. Hän oli kirkonisäntä ja tuli muistaakseni valituksi kaupungin ensimmäiseen valtuustoon, kun kunnallishallinto järjestettiin. Toimekas ja hyvää tarkoittava oli hänen rouvansakin. Heidän kotinsa oli kaunis, hyvin hoidettu kaikin puolin, ja värjäriinliike kävi hyvin. Avioliitto oli lapseton, mikä suuresti suretti rouvaa. Liekö tämä suru vai mikä seikka vaikuttanut, että tämän kodin kirkas kuva verraten pian sumeni. Kumpikin avio- puoliso rupesi käyttämään runsaasti väkijuomia, herra leskeksi jäätyään rappeutui kokonaan, talo myytiin, enkä tiedä vaikka tuo toimellisuudellaan varakkaaksi kohonnut mies olisi päättänyt elämänsä kunnan hoidokkina.

Tornion kaupungissa oli 1870-luvun alussa kaiketi 700—800 asukasta. Jokaisen varsinaisen kaupunkilaisen opimme mekin kahtena vuotena tuntemaan, joka palokujassakin osasimme pujotella juostessamme syksy- ja kevätilloin piilosilla. Kaikki oli tuttua, tuttavallista ja rauhallista. Sellaisena koulukaupungin kuva säilyy mielessä. Vasta rautatie, joka toi niin paljon uutta väkeä kaupunkiin, jolloin työntyivät syrjään vanhat torniolaiset, vanhoihin käsityksiinsä ja tapoihinsa kangistuneet, on tuon kuvan muuttanut. Sen viehätystä ei kuitenkaan mikään ole muuttanut. Kaupunki ja etenkin sen koulu säilyy aina vuosikymmenien kuluttuakin mieluisassa muistossa.